

ЗОАМОРФНЫЯ ВОБРАЗЫ-СІМВАЛЫ БЕЛАРУСКАЙ ВЯСЕЛЬНОЙ АБРАДАВАЙ ПАЭЗІІ

Беларускія вучоныя-тэарэтыкі фальклору і этнаграфіі, даследчыкі і збіральнікі вуснай народнай паэтычнай творчасці пакінулі нашаму пакаленню багатую спадчыну фальклорных тэкстаў, у тым ліку, вясельных, у якіх сустракаюцца зоаморфныя вобразы-сімвалы. Значную ролю ў даследаванні вобразаў дзікіх і свойскіх жывёл выконваюць навуковыя працы беларускіх збіральнікаў і даследчыкаў вясельнай абрадавай паэзіі беларусаў: Е. Раманава, Ч. Пяткевіч, А. Сержпутоўскага, П. Шэйна, М. Федароўскага. Шмат айчынных вучоных звярнулі сваю ўвагу на вывучэнне гэтых вобразаў на сучасным этапе развіцця навукі фалькларыстыкі. Так, напрыклад, раскрыццю зоаморфных вобразаў-сімвалаў прысвечаны навуковыя працы А. Гурскага, А. Ненадаўца, Л. Салавей, С. Санько, І. Вырвы і інш.

У дадзеным артыкуле звернем ўвагу на пэўны і дакладны аналіз зоаморфных вобразаў-сімвалаў, якія найбольш частотна вылучаюцца ў фальклорных тэкстах беларускай вясельнай абраднасці: каня, зайца, куніцы, мядзведзя, разгледзем семантыку, сімволіку і паэтыку кожнага з пералічаных вобразаў жывёльнага свету.

У фальклорных тэкстах беларускай вусна-паэтычнай творчасці, у тым ліку, тых, што суправаджаюць розныя этапы вясельнага абраду, часта сустракаецца вобраз **каня** – самай шанаванай сярод усіх усходнеславянскіх народаў жывёлы. Паводле меркаванняў А. Фядосіка і А. Прохарава, “міфалагізаваны вобраз каня”, прадстаўніка зоаморфнага кода вясельнай абрадавай паэзіі беларусаў, – “сустракаецца ў вясельных песнях”¹. Пагаджаючыся з гэтай думкай, В. Пятрухін удакладняе яе, калі адзначае, што ў народнай традыцыі вобраз каня “з’яўляецца адным з найбольш міфалагізаваных; цесна звязаных з культам урадлівасці”². У старадаўнія часы на беларускай вёсцы хлопец, што дасягнуў шлюбнага ўзросту, хадзіў на вячоркі, прыглядаў сабе дзяўчыну, з якой жадаў узяць шлюб. Вызначыўшы сабе суджаную, маладзец суме ў адзіноце, марыць аб каханай; дзяўчаты ў таночку прысвячаюць яму наступныя песні:

¹ *Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т.*, т. 1: Акапэла–Куцця, Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш., Мінск 2005, с. 705.

² *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах*, Под общей ред. Н.И. Толстого, т. 2: Д–К (Крошки), Москва 1999, с. 592.

*Як прыехаў казачэнька з поля,
Прывязаў ён каня да явара.
Даў заплакаў, каля коня стоя,
Забалела галованька мая.
– Ой, дай, Божа, вечара даждаці,
Пашлю сватоў дзяўчыну сватаці...³*

З тэксту гэтай вясельнай песні бачна, што малады ўжо вызначыў сваю суджаную і мае цвёрды намер заслаць да яе бацькоў сваіх сватоў. Пасля дамоўленасці з бацькамі, жаніх разам са сватамі і дружкамі збіраецца ехаць у сваты. Варта адзначыць, што ў сваты збіраліся і ішлі або ехалі, калі нявеста жыла далёка, з добрым настроем, паколькі жаніх і іншыя ўдзельнікі спадзяваліся на станоўчы вынік гэтага рытуальна-абрадавага дзеяння. Так, у вёсцы Варонічы Полацкага раёна, малады, калі едзе сватацца разам з дружнай і сватамі, прыспешвае сваіх добрых каней, якія спяшаюцца таму, што ўпэўнены: іх з нецярпеннем чакаюць ў хаце маладой:

*Ай, нуце, нуце, сівыя коні, пад намi,
Да й нам ехаць чатыры мілі барамi,
А пятаю – кляновымi лістамi,
А шостаю – жалезнымi мастамi,
А й сёмаю – ў тое сяло, дзе мёд п'юць,
Штогадзіначку, шточасіначку к вакну йдуць⁴.*

Дарэчы, шматлікія варыянты вясельных песень, прысвечаных малайцу, што выконваліся свацямі жаніха на шляху да хаты дзяўчыны, пакуль ехалі ў сваты, нязменна падкрэслівалі яго моц, прывабнасць і цноту. У гэтых велічальных вершаваных радках малады заўсёды паўстае мужным, зграбным, ён горда едзе на сваім вараным коніку: “*Ой, рана, рана, на зарэ / Ездзіў Ванечка на кане. / Прыпаў конічак расою, / Сам ён, маладзец, – красою, / Маладзецкай чыстатою*”⁵.

Падчас зборнай суботы маладая чакае вяночак ад мілага, пакуль рыхтуе для яго свой. Малады спяшаецца да сваёй каханай, звяртаючыся да коніка з просьбай падаць знак аб хуткім прыездзе: “– *Ой, заржы, заржы, мой сівы коню, / дарогаю бягучы. / Ой, ці ўчуе мая дзяўчына, / З руткі вяночак ўючы? / Скора ўчула, скоро пазнала, / Што мой Ясенька ідзе...*”⁶.

³ *Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік*, укладанне В.С. Новак, Мінск 2011, с. 213.

⁴ *Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6*, кн. 1, [склад. Л.А. Малаш; муз. дадат. З.Я. Мажэйка; рэд. М.Я. Грынблат, А.С. Фядосік], Мінск 1980, с. 427–428.

⁵ *Ibid.*, с. 429.

⁶ *Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6*, кн. 2, [склад. Л.А. Малаш; муз. дадат. З.Я. Мажэйка; рэд. М.Я. Грынблат, А.С. Фядосік], Мінск 1981, с. 280.

Хлопец едзе да сваёй нарачонай у бадзёрым настроі, ён вясёлы, мае нарадную вопратку, упрыгожанага памочніка і лепшага сябра – варанога коніка. Так, песенны перадвясельны матыў, прысвечаны маладому, дакладна адлюстроўвае прывабнасць жаніха і яго каня за кошт выкарыстання такіх мастацкіх сродкаў, як вобразнае параўнанне, выразныя, яркія эпітэты і пэўныя метафары: “*З крутых гор ехаў Колечка, / З крутых гор. / Пад ім конічак, як арол, / Ля боку шабелька, як агонь, / На шыі хустачка, як сонца...*”; “*...На ём шапанька ярая, / Яна з ярымі цвятамі / І з шаўковымі лентамі*”⁷. *Да пары маладому паўстае яго “...конь вараненькі, / Сярэбрана сядзельца, / Уздзечка залатая...*”⁸.

Шматлікія варыянты тэкстаў вясельных песень сведчаць пра тое, як паважліва адносіцца хлопец да свайго вернага сябра, шкадуе яго, таму яго “вараны” конь заўсёды добра дагледжаны, сытна накормлены, упрыгожаны, выглядае, як арол⁹; ён “золатам падкован”¹⁰; мае “павады шаўковы”¹¹, маладзец яго “хусткай сцірае”.

Нярэдка ў тэкстах вясельных песень, што выконвалі ў старажытнасці нявесце сваіці маладога ў гонар жаніха ў Рэзекненскім раёне, жаніх паўстае прыгожым, лагодным; ён вумны-разумны, добры гаспадар свайго вернага сябра, варанога каня, з якім размаўляе:

*А хто ў нас харошанькі, а хто ў нас прыгожанькі..?
Яначка харошы, Яначка прыгожы.
Ён у стаеньку уходзіць, конік дуб’ю ходзіць.
Ён коніка выводзіць, конік з ім гаворыць.
Ён коніка сядлаець, конік з ім маўляець.
Ён на коніка садзіцца, конік весяліцца.
Ён полем едзець – палі раздаюцца,
Ён лугам едзець – лугі зелянеюцца...*¹²

Напярэдадні вячання жаніх разам са сватамі і дружынай збіраецца ехаць па маладую, каб адправіцца ў царкву; для гэтага малады з дапамогай дружак рыхтуе сваіх лепшых каней ў дарогу далёкую па нарачоную. Дарэчы, у падрыхтоўцы да паездкі прымала ўдзел уся дружына маладога на чале са старшым сватам – маршалкам: “*... Маршалкі, да коней, / Да яснай броні: / Ужо кветкі напрышывалі – / Вы яшчэ й коней*

⁷ Вяселле. *Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 1, с. 488–489.

⁸ Вяселле. *Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 4, [склад. Л.А. Малаш; муз. дадат. З.Я. Ма-жэйка; рэд. М.Я. Грынблат, А.С. Фядосік], Мінск 1985, с. 288.

⁹ Вяселле. *Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 2, с. 546.

¹⁰ Вяселле. *Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 1, с. 277.

¹¹ *Ibid.*, с. 418.

¹² Вяселле. *Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 2, с. 436.

не сядлалі”¹³. На Гродзеншчыне, напрыклад, упрыгожваннем каней займаліся дружкі (шаферы) маладога. Конныя павозкі належалі шаферам маладога, кожны з якіх “імкнуўся як мага лепш упрыгожыць свайго каня, выхваліцца ім”. Для прыгажосці ў конскія грывы ўпляталіся стужкі з белай або чырвонай паперы, завязываліся банты. Шаферкі, якія ехалі ў пары з шаферамі, засцілалі павозкі прыгожымі саматканымі пакрываламі; яны, падобна шаферам, “вымудраліся” адна перад адной, рупліва ўпрыгожвалі каней і павозкі для вясельнага пезда¹⁴. Конскую зброю ўпрыгожвалі бразготкамі, званочкамі і шаластунамі (калакольцамі) розных памераў, якія выкарыстоўваліся ў старадаўнія часы ў “магічных, галоўным чынам, апатрапеічных мэтах”. Малады старанна рыхтаваўся да адказнай падзеі, прыгожа адзяваўся: “... на ім сукенка, як агонь, / Шапачка саболля...”¹⁵; родныя ўпрыгожвалі яго каня: “удалы Барыска, удалы, / Сам жа ён удаўся, / А конь лепшы: / Каля капыта золата, / Каля грывачкі серабро... / Вараного коніка падкавалі, / Барыску ў ручкі аддалі. / У далёкую дарожку паехалі, / У тую дарожку шчасную, / Па тую дзевачку красную”¹⁶. Звон бразготак, які “маркіраваў пераходныя моманты жыцця Космасу і чалавека”, быў чутны далёка вакол шляху, па якім рухаўся вясельны пезд маладых¹⁷. Перад ад’ездам да маладой коні жаніха выглядалі асабліва святочна і прывабна, таму невыпадкава, лічым, спевакі параўноўваюць зоморфныя вобразы каней з персанажнымі вобразамі свашак маладога:

*Чые то конікі
Для стаенкі стаяць,
Сівыя, буланя,
Ў дарожку прыбраныя ?
Чые ж то свашачкі
За столікам сядзяць,*

*Белья, румяныя,
Ў дарожку прыбраныя?
Янічавы конікі
Для стаенкі стаяць,
Сівыя, буланя,
Ў дарожку прыбраныя...¹⁸*

Пакуль малады разам з дружынаю і сватамі збіраецца і едзе па маладую, у хаце нявесты рыхтуюцца да іх сустрэчы. Маладая хвалюецца ад думкі аб хуткай змене свайго становішча, турбуецца, чакаючы свайго

¹⁴ *Традыцыйнае вясельне Гродзеншчыны Зборнік*, запіс, літ. апрацоўка і натаванне песенных напеваў Т.Б. Варфаламеевай, кандыдата мастацтвазнаўства, Мінск 1992, с. 18.

¹⁵ *Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў*, уклад., сістэматызацыя тэкстаў і камент. В.І. Скідан, А.М. Хрушчовай; уступ. арт. Т.В. Валодзінай; навук. рэд. А.С. Ліс, 2-е выд., Мінск 2005, с. 79.

¹⁶ *Ibid.*, с. 75.

¹⁷ *Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік*, склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько, Мінск 2011, с. 188.

¹⁸ *Беларускія народныя песні. Са зборнікаў П.В. Шэйна*, склаў К.П. Кабашнікаў, Мінск 1962, с. 160.

суджанага, калі пачуе, што: “Заржалі варанья коні ў полі, / Застучалі кованья колы на дворы. / Замкнулася наша Люсечка ў каморы: / – Ні давай мяне, мамухна, ні давай, / – Да як жа мне, маё дзіцятка, ні аддаці, / Наехалі тья баяры, што ўзяці”¹⁹.

Малады, прыгожы жаніх, у багатым адзенні, моцны, зграбны і расучы асілак заўсёды паўстае перад сваёй суджанай у тэкстах перадвясельнага перыяду на вараным кані, таму невыпадкова, што маладая сярод іншых заўсёды пазнае свайго мілага:

*Што за панове, што за сватове на дварэ?
Па-польску мовяць, Марыльку просяць да сябе:
– А выйдзі, выйдзі, млада Марылька, ты да нас,
Пазнай, пазнай свайго сужэньку міжы нас.
– Што ў белым на каню белым – свёкарка,
Што ў сінім на каню сівым – дзевёрка,
Што конь вараненькі, сам маладзенькі – сужанька²⁰.*

Конь маладога, між іншым, сімвалізуе, на наш погляд, разлуку дзяўчыны з маці і бацькам, калі яна пойдзе да шлюбу:

<i>З гары, з гары, з даліны</i>	Каму вы разлуку нясеце ?
Беглі конікі чатыры.	– Нясем мы разлуку Тацяняне,
<i>Беглі тья конікі сівыя.</i>	<i>Разлучым яе з мамухнай,</i>
– Куды вы, конікі, бяжыце,	<i>Прылучым яе к Амелянку</i> ²¹ .

Неабходна дадаць, што антрапаморфныя рысы праяўляюцца ў коніка таксама ў тэкстах песень, што выконваліся перад ад’ездам маладога па маладую. Так, у вершаваных радках наступнай перадвясельнай песні конь маладога пры бачанні свайго гаспадара “смяецца”, “гуляе”, “бушуе” таму, што хуткую “дарожку чуе”. Весаюцца і руплівацца каня ў тэкстах вясельных песень пэўна падкрэсліваюць выразныя дзеясловы:

Разгуляўся конік на шырокім полі,
Да вышаў хлопчычак, да ён **засмяўся**:
– Да чаго, мой конік, рана разгуляўся?
Конік бушуе, ён дарожку чуе,
Ён дарожку чуе, **дома не начуе.**
– Ой, сядзем, паедзем да к цесцю на абед жа,

¹⁹ Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў, уклад., сістэматызацыя тэкстаў і камент. В.І. Скідан, А.М. Хрушчовай; уступ. арт. Т.В. Валодзінай; навук. рэд. А.С. Ліс, 2-е выд., Мінск 2005, с. 53.

²⁰ *Ibid.*, с. 58.

²¹ *Ibid.*, с. 60.

*Да не так на абед жа, як на сняданне,
К маладой дзевачцы да на прывітанне.
Трэба навітаці ды з сабой узяці,
Каб была маладая гаспадыня ў хаце*²².

Лічым неабходным адзначыць, што антрапаморфнасць наогул уласціва вобразу каня ў тэкстах вясельных песень рытуальна-абрадавых дзеянняў беларусаў, паколькі конь у песенных радках вядзе размову не толькі са сваім гаспадаром, але і з іншымі канямі: “*Пад чырвонай калінай / Бегла коней чатыры. / Бягучы, гаварылі: / – Сягоння паша наша, / А заўтра ў дарожачку / Па маладую маладачку...*”²³.

Між тым, конь, на якім малады спяшаецца да сваёй суджанай, паўстае з вершаваных радкоў велічальных песень перадвясельнага этапу шлюбнага абраду моцным, рухавым, надта прывабным. Падчас хуткай язды, пакуль конь імчаў маладога, ён здолеў “залатыя клешчы” паламаць, “шаўковы гужы” папарваць. Шэраг вясельных песень, што выконваліся падчас збору дружыны маладога ў дарогу па маладую, дакладна і выразна адлюстроўваюць архаічныя рысы заваявання нявесты сілаю, якія існавалі амаль паўсюдна на беларускіх вёсках у старажытныя часы. З гэтай нагоды перад выездам з падвор’я жаніха і сам малады, і ўсе яго дружкі падбухтораны вельмі рашуча, упэўнена і ваяўніча:

*З-пад белого да берэзнічку
Сіву конік да й вубегае.
Ой, не сам жэ вон бяжыць,
На ём Іванку сядзіць.
Ой, коню мой, коню,
Похваляйся ты мною.
Перэд цесцёвым двором
Перэскоч да вороцечка,*

*Да не вубі да копыцечка,
Да не вуломі драпочкі,
Не зроби неславачкі.
Да дай цесцю знаці,
Шо му едом воёваці,
Два дворэ звоюём
І камору зграбуем.
Комороньку да новенькую,
А дзевоньку молодзенькую*²⁴.

Пакуль вясельны поезд едзе да маладой, паязджане спяваюць розныя вясельныя песні. На Міншчыне, у вёсцы Лебедзева Маладзечанскага раёна, напрыклад, падчас руху вясельнага пезда выконвалі сярод іншых наступныя песні: “... *Пада мной сівы конь – то ваеннік мой, / Вострая шабелька – смеласць мая, / А нявеста – вяселасць мая*”²⁵.

²² Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 1, с. 274.

²³ *Ibid.*, с. 282.

²⁴ Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 233–234.

²⁵ Песні сямі вёсак. Традыцыйная народная лірыка Міншчыны, укладанне і рэдакцыя Ніла Гілевіча, Мінск 1973, с. 281.

Перад хатай бацькоў маладой сваці жаніха спяваюць песні, у якіх праслаўляюць прыгажосць, розум, спрытнасць і заможнасць маладога, але вясельны поезд маладога і яго дружыну сустракаюць зачыненыя брамы. Малады мае самы рашучы намер, таму дае парады свайму вернаму сябру, выканаўцу яго волі і жадання, вараному каню, пабурыць усе замкі разам са сцяною, завалодаць маладой дзяўчынай-прыгажуняй:

*Та зялен баркун па дарожцы паслаўся,
Малады Яська да ў дарожаньку прыбраўся...
– Ой, вы рушайце, вараныя коні, пад намі,
Да будземо ехаць чатыры мілі барамі...
Да станемо мы радком пад тынком,
Да выб’емо крамяную сценку із замком...
Да павязём маладую дзеўку із вянком²⁶.*

Пасля нядоўгай спрэчкі перад замкнёнымі варотамі гаспадары запрашаюць дарагіх гасцей у хату, на шляху да якой сваты маладога выконваюць наступную велічальную песню: “Свістом, коні, свістом, / Штоб не ўпалі лістом. / Да бегам, конікі, бегам, / Штоб не прыталі снегам. / Сюды з лебядою, / А назад з маладою...”²⁷.

Як ужо адзначалася раней, конь у тэкстах беларускага фальклору, у тым ліку, тых, што выконваліся падчас рытуальна-абрадавых дзеянняў вясельнага абраду, даволі часта надзяляўся антрапаморфнымі рысамі. З гэтай нагоды ў вершаваных радках вясельных песень конік жаніха валодае свядомасцю, вядзе размову з малайцом, дае яму парады ў адпаведнасці з абставінамі:

*Ой, борам, борам баравым
Ляцеў конік вараны,
За ім малайчык малады:
– Паціша, **кося**, паціша,
Паслухай, **кося**, што ў лесе:
Да два галубы брукуюць,
Да два малайцы гаворуць...*

*Пашыбча, **кося**, пашыбча.
– Будзем у чэсці па чэсці,
Цябе пасадзяць на куце,
Мяне паставяць на дварэ.
Ты будзеш піці-гуляці,
Я буду стаяці і рзаці²⁸.*

Да таго, як адправіцца к вянку, маладая, паводле старадаўніх звычаяў і традыцыі, доўга і старанна прыбіраецца, сяброўкі ўпрыгожваюць нявесту. Потым маладая, выходзячы на роднае падвор’е, кланяецца, у першую чаргу, родным бацькам, пасля – хросным, а напрыканцы – усім

²⁶ Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 1, с. 417–418.

²⁷ Ibid., с. 412.

²⁸ Ibid., с. 430.

прысутным на дварэ, і старому, і малому, каб дарожка да царквы была лёгкай і шчаслівай, а шлюб – на ўсё жыццё. Гэта абрадавае дзеянне займае значны прамежак часу, таму дзяўчына звяртаецца да бацькі з просьбай прытрымаць каней, даць ёй магчымасць пакланіцца ўсім, нікога не абмінаючы: “ – *Прыбірайся, Кастулька, прыбірайся, / Конікі запрэжаны, вазочки завернуты. / – Кажу коням аброк даці / Маладым сватам пагуляці. / Г радзіне пакланюся, / Усяей радзіне да ножак...* ”²⁹.

Паводле старажытных звычаяў, да вянца коні павінны бегчы без перапынку, каб хутка прывезці жаніха і нявесту ў царкву. Святочныя гукі бразготак і званочкаў было добра чуваць на ўсім шляху вясельнага пезда. Гэты рытуальны шум у час руху вясельнага пезда, па трапнай заўвазе Л. Дучыц і І. Швед, адносіцца да абрадаў апатрапейнай магіі. Згаданыя даследчыкі беларускага фальклору сцвярджаюць, што “семантыка гуку тут інтэрпрэтуецца ў аспекце звязвання локусаў рытуальнай прасторы”³⁰. Між іншым, бразготкі і званочки нашы продкі выкарыстоўвалі неаднаразова на працягу шлюбных урачыстасцей таксама з мэтай магічнай аховы маладых: перш за ўсё, па дарозе жаніха і нявесты да царквы; па-другое, на шляху маладой да хаты маладога, напрыканцы, калі ішлі будзіць маладых зранку пасля першай шлюбнай ночы, нацягвалі перад каморай вярхоўку з бразготкамі ці званочкамі³¹. На ўсім шляху вясельнага пезда сяброўкі, свацці і дружкі маладога спявалі вясельныя песні, прысвечаныя кожнаму з маладых паасобку і разам, усхвалялі шчаслівае і радаснае жыццё будучай маладой сям’і. Так, у вёсцы Клішавічы, што на Гродзеншчыне, нявесце прысвячалася наступная песня:

<i>Стаялі коні на стаянні</i>	<i>Ўдальшай – падальшай ад маманькі,</i>
<i>Ніхто гэтых коняў не знаваў,</i>	<i>Ўдальшай – падальшай ад роднёнькае.</i>
<i>Толька ўзнала Ганна малада</i>	<i>Прывязація Ганну маладую</i>
<i>Брала коні, коні павада,</i>	<i>Бліжэй – пабліжэй к Ванячку,</i>
<i>Вывяла коні са стаяння:</i>	<i>Бліжэй – пабліжэй к маладзенькаму.</i>
<i>– Пейця, коні, пейця, кушайце,</i>	<i>Бацькаў хлеб, бацькаў хлеб,</i>
<i>Ў заўтро і параньшэй гатуіцца.</i>	<i>Бацькаў хлеб палыном пахне.</i>
<i>Адвязація Ганну маладую</i>	<i>Ваняў хлеб, Ваняў хлеб,</i>
	<i>Ваняў хлеб – шакаладзікам...³²</i>

Пасля вячання вясельны пезд з маладымі, што сядзелі ў першай павозцы, дружкамі жаніха, сваццямі, сватамі і сяброўкамі нявесты, яе

²⁹ *Вяселле. Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 1, с. 554.

³⁰ *Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік*, с. 188.

³¹ *Ibid.*

³² *Традыцыйнае вяселле Гродзенічыны Зборнік*, с. 20–21.

баяркамі і большонкамі, рухаўся яшчэ больш жвава, без перапынку, пад вясёлы звон бразготак і дробны перастук колаў так, што пыл слупам стаяў на дарозе: “*А пыльна, пыльна дарога, / А й дымна, дымна дуброва. / Хто эту дарогу запыліў, / Хто эту дуброву задыміў ? / Ехаў Мішачка ад вянца, / Конікамі дарогу запыліў, / Свечкамі дуброву задыміў*”³³. Гукі вершаваных радкоў шлюбных песень, звон бразготак і званочкаў пад кожнай дугой у абозе і на конскай вупражы, залівістая мелодыя гармонікі далёка вакол абвяшчалі, што па шляху едзе вясельная дружына маладых³⁴.

Па заканчэнні святочнага застолля ў маладой, яе з сяброўкамі, свацямі, баяркамі і большонкамі ўсаджвалі на вазы і адпраўлялі да маладога. Вазы з нявестай і яе прыданкамі з’язджалі з роднага падвор’я маладой пад велічальныя вясельныя песенныя спевы прысутных. У вёсках Жыткавіцкага раёна Гомельскага Палесся пры развітанні нявесты з роднай хатай выконвалі сярод іншых наступную песню: “– *Бі коня, паганяй коня, / Стаіць маці ды ўстрачае, / Да, да бацькавага двара. / Ды й маладых не забывае / А на бацькавым дварэ*”³⁵. Мусім заўважыць, што на ўсім шляху да хаты маладога, дзе пасля абрання шлюбную павінна жыць маладая, сваці, сяброўкі нявесты і паязджане спявалі велічальныя песні, у якіх гучалі вершаваныя радкі, прысвечаныя нявесце. Выканаўцы шчыра заўважалі ў сваіх песнях прывабнасць дзяўчыны, яе працавітасць, павагу да бацькоў, а яшчэ не абміналі згадаць аб багатым прыданым нявесты: “*З гары, з гары, з даліны / Беглі конікі чатыры, / Везлі карэту сінюю. / Звянчалі Манечку сілаю, / Звянчалі за грошы, / Штоб быў Іванечка харошы*”³⁶. Лічым неабходным адзначыць, што ў шэрагу песенных тэкстаў, якія выконваліся сяброўкамі, баяркамі і большонкамі маладой на шляху да маладога, весялосць, бадзёрасць, моц і жвавасць каней проціпастаўляецца суму дзяўчыны і яе родных напярэдадні хуткага развітання:

*Бягуць конікі, усе скачуць,
Адаюць Ганначку, усе плачуць.
Бягуць конікі, радуюць,
Адаюць Ганначку, сумуюць.
Бягуць конікі, развязца,*

*Адаюць Ганначку, ішкядуюць,
Бягуць конікі, тупуюць,
Адаюць Ганначку, не скупуюць.
Бягуць конікі, пляшучы,
Адаюць Ганначку, плачучы*³⁷

³³ *Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 3, [склад. Л.А. Малаш; муз. дадат. З.Я. Ма-жэйка; рэд. М.Я. Грынблат, А.С. Фядосік], Мінск 1983, с. 229.*

³⁴ У.М. Сысоў, *3 крыніцы спрадвечных*, Мінск 1997, с. 307.

³⁵ *Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік*, с. 187.

³⁶ *Ibid.*, с. 255.

³⁷ Запіс зроблены А. Паўлавай у 2014 годзе ад Кезік Яніны Уладзіміраўны, 1931 г.н. в. Слабодка Браслаўскага р-на Віцебскай вобл.

Варта адзначыць, што ў даўнія часы паўсюдна на Беларусі нявеста лічылася багатай, калі ў яе прыданым было шмат жывёлы, хатняй птушкі, а ў вялікім пасагу – некалькі куфраў і скрынь; пасцель маладой складалася з пярын і пуховых падушак. Дарэчы, каней і павозкі, на якіх перавозілася прыданае нявесты, яе сяброўкі, баяркі і большонкі таксама ўпрыгожвалі рознакаляровымі стужкамі, галінкамі каліны, яблыні, гронкамі пунсовых ягад каліны, штучнымі кветкамі з белай і чырвонай паперы:

<i>Чуваць, сваты, чуваць:</i>	Багатырачку вязуць –
Кованья колы стучаць,	<i>З скрынямі, з пярынамі,</i>
Шаўковыя павады звяняць,	<i>З пуховымі падушкамі,</i>
<i>Равуць коні, равуць,</i>	<i>З чырвонымі істужкамі³⁸.</i>

У гэтай вясельнай песні святочнае ўбранне каней, што вязуць да маладога багатую нявесту з вялікім прыданым, падкрэсліваецца з дапамогай яркіх, выразных эпітэтаў (“**кованья колы**”, “**шаўковыя павады**”), вобразных, дакладных дзеясловаў (“**равуць коні**”, “**павады звяняць**”) і назоўніка-метафары (**багатырачка**). Прыданкі маладой, што вязлі да хаты маладога яе багатае прыданае, па дарозе размаўлялі з канямі і пелі вясельныя песні, у якіх праслаўлялі нявесту і жаніха, падкрэслівалі прыгажосць маладых, працавітасць нявесты, а таксама прывабнасць, зграбнасць і сілу жаніха:

<i>Разлягайся, дуброва,</i>	<i>Для Ясенька, для душкі.</i>
<i>Папраўляйся, дарога,</i>	– Конікі варанья,
<i>Пад нашы маладыя,</i>	<i>Чаго ж так патаміліся?</i>
<i>Пад коні варанья.</i>	<i>Ці вы так доўга ідзеце,</i>
<i>Весяліцеся, зялёны гаі,</i>	<i>Ці вы цяжка вязеце?</i>
<i>Ужо Ясь Марысю мае,</i>	– Яшчэ мы нядоўга ідем,
<i>Харошую, маладую,</i>	Але цяжанька вязем:
<i>Як кветку ружаную.</i>	<i>Маляваную скрыню,</i>
<i>А ў нашай Марыны</i>	<i>Пуховую пярыну,</i>
<i>Пуховыя пярыны,</i>	<i>Марыську – гаспадыню³⁹.</i>
<i>Лабэдзевы падушкі</i>	
<i>Для Ясенька, для душкі.</i>	

Гэты песенны прыклад надта яркі, дакладны і выразны па змесце не толькі сваім сэнсам, але таксама за кошт ўжывання пэўных эпітэтаў, вобразных параўнанняў і памяншальна-ласкальных суфіксаў.

³⁸ *Беларускія народныя песні. Са зборнікаў П.В. Шэйна*, с. 156.

³⁹ *Вясельце. Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 6, [склад. Л.А. Малаш; муз. дадат. З.Я. Мажэйка; рэд. М.Я. Грынблат, А.С. Фядосік], Мінск 1986, с. 63

На Гомельскім Палессі падчас падзелу святочнага караваю ў шлюбным застоллі ў маладога, сваці спявалі вясельныя песні ў гонар маладога і маладой, сярод якіх гучала і наступная: “Сівы конь, / Сівы конь, / Залатая грыва, / Няхай наша маладая / Любіць маладога, / Пака будзе жыва”⁴⁰. Пасля ўручэння падарункаў маладой і маладому маці і дачка-нявеста пачынаюць дзяліцца паміж сабою, аб чым у вершаваных радках вясельнай песні сяброўкі маладой паведамляюць гасцям святочнага застолля:

<i>На дабранач, маці, не лажыся спаці, Давай, мамка, павячэрайма, Павячэраўшы, падзелімся. Табе, мамка, уся хубобонька.</i>	<i>А мне – скрыня да каровонька. Табе, мамка, конёчок, А мне – Іванка-голубочок⁴¹.</i>
---	--

У час вясельнага застолля ў хаце маладога гасці маладой з вёскі Палессе, што на Гомельшчыне, выказвалі песеннае пажаданне маладому наступнага зместу:

<i>У дарозе прывязуў Іванько Каня к бярозе. Не шагай, конічак, шырока, А то будзе Ганначка далёка. Шагай, конічак, вузенька,</i>	<i>Мая Ганначка блізенька. У святліцы галасок раздаваецца, Там Іванька сабіраецца К свайму гасцю на гарэлачку, І па красную дзевачку⁴².</i>
--	--

Родныя нявесты пасля заканчэння шлюбных урачыстасцей збіраюцца ехаць дадому, пакінуўшы маладую ў маладога, пад вершаваных радкі вясельных фальклорных спеваў: “Да свістом, **коні**, свістом, / Свістом, **коні**, свістом, / Штоб не прыпалі мы лістом. / Бягом, **коні**, бягом, / Бягом, **коні**, бягом, / Штоб не прыпалі мы тут снегом”⁴³; або: “Да стаіць **конік** на стаянцы і **гагоча**, / Брат с сястрой да расстацца не хоча. / Да стаіць **конік** у вароцечках, **ножкай туп** – / Заставайся, мая сястрычка, здарова тут”⁴⁴.

Такім чынам, на кожным з этапаў беларускага вясельнага абраду вобраз каня ў тэкстах рытуальна-абрадавых песень паўстае перад намі жывёлай актыўнай, дзейснай, рухавай, разумнай; верным і надзейным сябрам маладога. Вобраз каня ў якасці прадстаўніка зоаморфнага кода вясельнай абрадавай паэзіі беларусаў сустракаецца на кожным этапе шлюбнай урачыстасці, пачынаючы ад першага этапу вясельнага абраду, сватання, і да ад’езду родных нявесты дадому пасля святочнага застолля

⁴⁰ Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 216.

⁴¹ *Ibid.*, с. 222.

⁴² Вясельнае на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік, Мінск 2003, с. 455.

⁴³ Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 148.

⁴⁴ *Лірыка беларускага вясельнага*, уклад. і рэд. Н.С. Гілевіча, Мінск 1979, с. 538.

ў маладога. Выкарыстанне вобраза гэтай жывёлы ў тэкстах беларускіх вясельных песень на кожным этапе шлюбнай цырымоніі значна пашырае і ўдакладняе персанажны вобраз жаніха, робіць яго больш поўным, пэўным, выразным, яркім і дакладным.

Паводле апублікаваных тэкстаў беларускай вясельнай абрадавай паэзіі і матэрыялаў, атрыманых падчас палявых фальклорных экспедыцый у розных рэгіёнах краіны, другім зоаморфным вобразам па ступені распаўсюджанасці ў песнях на розных этапах шлюбнай урачыстасці яўляецца, на нашу думку, **вобраз зайца**.

Заяц (зайка, заінька, заюхна) у тэкстах песень беларускага вяселля мае мужчынскую сімваліку⁴⁵. Вобраз зайца ў якасці мужчынскага вобраза-сімвала яскрава і выразна адлюстраваны ў беларускім вясельным абрадзе і рытуальных песнях. Паводле слушнай развагі А. Гуры, у фальклорных тэкстах беларускай вусна-паэтычнай творчасці, у прыватнасці, у вясельных песнях, заяц з'яўляецца ўвасабленнем пладаноснага пачатку, акрамя ўсяго іншага, гэтая жывёла ў народным уяўленні ў старажытнасці надзялялася мужчынскай эратычнай сімвалікай⁴⁶. Вобраз зайца адносіцца да фальклорных персанажаў, шырока і разнастайна распаўсюджаных у славянскай культуры. У тэкстах шэрагу вясельных песень, якія выконваліся ў старадаўнія часы на розных этапах шлюбнай урачыстасці, зайка заўсёды паўстае персанажам пшчотным, яго называюць не інакш, як “шэранькі зайка”, адзначае даследчык фальклору А. Лозка⁴⁷. Заяц у вершаваных радках вясельных песень часцей за ўсё сімвалізуе жаніха. Напрыклад, варыянт велічальнай вясельнай песні, што выконвалі ў старажытнасці спявачкі Ўшацкага раёна ў гонар жаніха, распавядае аб марах маладога, які едзе жаніцца:

*Бяжыць зайка па ячнішчу, туляся,
Едзе малады жаніціся, маляся:
– Дай, божа, такога цесця, як татка,
Дай, божа, такую цешчу, як мамка,
Дай, божа, такога швагра, як брат,
Дай, божа, такую свацію, як сястра,
Дай, божа, такую жану, як я сам⁴⁸.*

⁴⁵ С.І. Фасеева, *Сімваліка вясельнай паэзіі: Жывёльны свет*, Роднае слова, 9 (1999) 54.

⁴⁶ *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах*, т. 2: Д–К (Крошки), с. 285.

⁴⁷ *Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т.*, т. 1: Акапэла – Куцця, с. 531.

⁴⁸ *Лірыка беларускага вяселля*, с. 148.

У гэтай песні выканаўцы праводзяць параўнанне паміж сумуючым зайцам, што бяжыць не павольна, а неяк “туляся”, і маладым хлопцам, які хвалюецца напярэдадні абрання шлюбу ад таго, што не ведае, якія будуць яго новыя родныя. Дакладнасць і выразнасць гэтым вершаваным радкам надае выкарыстанне невядомым аўтарам такога мастацкага сродку, як вобразна-псіхалагічны паралелізм. У другім фальклорным прыкладзе, атрыманым у Смаргонскім раёне, шыкоўна апрануты маладзец параўноўваецца з прывабным, але баязлівым зайчыкам:

*Бег зайька па залессю туляся.
Ехаў Мішачка са сваточкамі хваляся.
Ён полем едзець – поле лялеець ад яго,
Мастамі едзець – масты звіняць ад яго,
Садам едзець – сад зацвітае ад яго...*⁴⁹

Выканаўцы гэтай народнай песні з ужываннем вобразна-псіхалагічнага паралелізму і выразнай метафары падкрэслівалі лепшыя рысы і якасці маладога, адзначалі, што такім выдатным хлопцам будзе ганарыцца родная маці і задаволена цешча: “... *А рада-рада тая цешчанька, чый ён зяць, / А радзей жа яго маманька, чый ён сын*”⁵⁰.

Вобраз зайца ў тэкстах беларускіх вясельных песень надзяляецца антрапаморфнымі рысамі, згодна з якімі гэтая жывёла валодае свядомасцю, можа размаўляць чалавечым голасам, радавацца або сумаваць, ці крыўдзіцца. Так, у вёсцы Грыбава Расонскага раёна, са старадаўніх часоў вядома вясельная песня, прысвечаная маладому, у якой зайка, пакрыўджаны ад таго, што хлопец без віны пабіў яго, плача і гаворыць:

*Сядзіць зайка пад ёлачкай, вочкі трэць,
Едзіць Віценька жаніціся і зайку б’ець.
– За што ж мяне, млады Віцечка, зайку б’еш,
Ці ж я табе сцежкі-дарожкі перабег,
Ці ж я твае конікаў супудзіў,
Ці ж я тваю мілую адзудзіў,
Перабеглі сцежкі-дарожкі шэры ваўкі,
Супудзілі тваіх конікаў мядзведзі,
Адзудзілі тваю мілую суседзі*⁵¹.

З мінулых стагоддзяў да нашых дзён паўсюдна ў беларускіх вёсках існуе звычай, вядомы пад назвай “*лавіць зайца*”. Звычай гэты ў сучасным

⁴⁹ Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 1, с. 435.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Анталогія беларускай народнай песні і прыпеўкі*, уклад. і прадм. А.В. Цітаўца, Мінск 2001, с. 144.

варыянце, па меркаванні У. Сысава, мае двухсэнсавае семантычнае значэнне⁵². Па-першае, як вынікае з самой назвы, сэнс гэтага звычайа заключаецца ў тым, каб злавіць або “умыкнуць” дзяўчыну-нявесту, якая ўцякае: “... *Наехалі чужаземцы, / Тынок паламалі, / Верачку з сабою ўзялі*”⁵³. У тым выпадку, калі гэтае дзеянне сапраўды адбывалася ў старажытным вясковым вяселлі, маці дзяўчыны адпраўляла яе братоў у пагоню за няўдалым зяцем, уцекачом-зайцам. Браты нявесты рупліва даганялі беглых, каб вярнуць цнатлівую дзяўчыну дадому. Так, спевакі вёсцы Круцілаўка Ельненскага раёна наконт гэтай падзеі выконвалі наступную песню: “*Шурын за зяцем гоніцца. / – Стой, мой зяця, не ухадзі, / Маеі сястрыцы не ўвазі. / На табе коніка пры сядле, / Аддай маю сястрыцу пры касе, / Пры дзявоцкай красаце. / – Не нада мне твой конік пры сядле, / Не дам сястрыцы пры касе, / Пры дзявоцкай красаце*”⁵⁴. Па-другое, у гэтым старадаўнім звычайе захавалася “спрадвечнае добразычлівае жаданне нашых продкаў-славян сустрэць новую сям’ю хлебам-соллю і з святой вадою, каб ёй добра жылося і “багата было ўсяго”, і тым самым выказаць сваю любоў, цярпенне і добрыя пачуцці да маладой і маладога⁵⁵.

Іншы змест, на нашу думку, мае гэты звычай у вёсках Магілёўшчыны, дзе таксама “лавілі зайца”. Там вясельны поезд маладых, які з музыкамі і песнямі пад гукі гармоніку едзе з царквы пасля вячання да хаты маладой, перад уездам у вёску сустракала “брама”, ці поўнае ядро вады, ці стул з пачастункамі, або іншыя перашкоды, каб забараніць праезд. Неабходна адзначыць, што рабілі гэта звычайна людзі чужыя, не свайго роду, якія жадалі атрымаць выкуп за праезд ад родных жаніха. Дамаўляўся з чужынцамі сват маладога, калі падносіў прысмакі, гарэлку і грошы. Пасля гэтага брама знімалася, “чэсныя людзі” акраплялі маладых і іх гасцей, “абыходзячы вакол падводы вясельнай дружыны, вадою”, жадалі ім шчасця і дабрабыту⁵⁶.

Нярэдка вобраз зайца ў тэкстах вясельных песень беларусаў атаясамліваецца з персанажным вобразам нявесты-сіраты, якая напярэдадні абрання шлюбу ідзе за парадай на магілу да роднай маці. У некаторых варыянтах такіх песенных тэкстаў праз вобразна-псіхалагічную паралель паказваюцца паводзіны сумнага зайца і дзяўчыны, якая бядуе без маці:

⁵² У.М. Сысоў, *Op. cit.*, с. 307–308.

⁵³ *Вяселле. Песні ў шасці кнігах*, кн. 1–6, кн. 4, с. 253.

⁵⁴ *Ibid.*, с. 30.

⁵⁵ У.М. Сысоў, *Op. cit.*, с. 308.

⁵⁶ *Ibid.*, с. 307.

Ой, у лесе, лесе **зайка кігіча**.
 Там млада дзевачка **сваю мамку кліча**.
 Ой, яна ж яе кліча, ды не замаўляе,
 Ды да сырой зямліцы шчыра прыпадае.
 – Ой, зямліца ды сырэнечка,
 Ды забрала матачку маладзёначку,
 Як у саду вішаньку ды чырвоненьку,
 Як у лесе ягадку ды салодзеньку⁵⁷.

Паколькі вобраз зайца ў вершаваных радках вясельных песень беларускай вусна-паэтычнай творчасці часцей за ўсё паўстае сумным, пакрыўджаным, невясёлым, таму ў старадаўнія часы лічылася дрэннай прыкметай сустрэць зайчыка па дарозе да вянца або апасля⁵⁸. Зрэдку, аднак, можна сустрэць вобраз гэтай жывёлы ў бадзёрым настроі. Так, у перадвясельнай песні, якую выконвалі каравайніцы падчас выпякання святочнага карава на вясельнае застолле, зайчык адлюстраваны бадзёрым і надта жвавым: “*Да бяжыць зайчык-райчык, / Нясе ў зубах ніці. / На што тыя ніці? / Каравай упавіці*”⁵⁹. Гэтую і некаторыя аналагічныя песні спявалі ў час вырабу карава жыхаркі вёскі Рудзянец на Гомельшчыне ў мінулым стагоддзі. Пасля вячання на вясельным застоллі ў маладой яе сяброўкі, баяркі і большонкі песеннымі спевамі папярэдзвалі нявесту аб тым, што муж у сямейным жыцці можа ставіцца да яе непачціва і караць нават пры адсутнасці з яе боку віны:

Скакаў **зайчык** праз папарчык у жыта –
 Не раз будзеш, **млада Манечка, біта**.
 Скакаў **зайчык** праз папарчык у ярку –
 Не раз будзе табе, **Манечка, па карку**.
 Скакаў зайчык праз папарчык у ямень –
 Не раз будзе табе, **Манечка, у карізнь**...⁶⁰

Пасля ўручэння маладым падарункаў падчас застолля ў маладога ўдзельнікі шлюбнай урачыстасці і госці працягвалі спяваць вясельныя песні, у якіх выканаўцы папярэдзвалі маладых ад зняважлівасці да родных. Напрыклад, на Гомельшчыне, у вёсцы Палессе, маладому прысвячалі песенныя радкі, у якіх раілі яму не быць бязлітасным да маладой жонкі пасля вяселля. Маладзіца ў вершаваных радках такой велічальнай вясельнай

⁵⁷ Лірыка беларускага вяселля, с. 243.

⁵⁸ У.М. Сысоў, *Op. cit.*, с. 306.

⁵⁹ Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 69.

⁶⁰ Лірыка беларускага вяселля, с. 307.

песнi зноў атаясамлiвалася з пакрыўджаным зайцам: “Сядзiць **зайнiк** пад сасоначкай, / Вочкi трэ. / Ён ужалiўся на маладога: / Бiў мяне. / А цi я яму, цi дарожачку перабег, / А цi я, цi шырокую перабег...”⁶¹.

Калi святкаванне вяселля ў маладога падыходзiць да заканчэння, родныя нявесты збiраюцца ехаць дадому, клiчуць яе з сабою. У тэкстах некаторых вясельных песень, што выконвалiся напрыканцы святочнага застолля, вобраз зайца атаясамлiваецца з вобразам роднага брата маладзiцы. Так, у песенным матыве, што выконваўся у такі момант у мiнулыя гады ў вёсцы Каханавiчы Нясвiжскага раёна, гучаць сумныя ноткi пры развiтаннi брата з сястрою, яго прапанова да нявесты ехаць разам дадому: “Да за лесам, лесам **зайчык кугiча**, / Братка сястрыцу да дадому клiча: / – Едзьмо, мая сястрыца, са мною дадому. / Бо было добра мне жыцi з табою. / Была мая кашулька штодзень бяленька, / Была мая пасцелька штоноч мякенька. / Цяпер мая кашулька штодзень чарненька, / Цяпер мая пасцелька штоноч цярдзенька”⁶².

Падрабязны разгляд вобраза зайца, прадстаўнiка зоаморфнага кода беларускай вясельнай абрадавай паэзii, дазваляе зрабiць наступную выснову. Ужыванне вобраза гэтай жывёлы ў тэкстах вясельных песень разам з персанажнымi вобразамi (жанiха, нявесты, родных маладой i маладога, свата, дружак i iншых) значна пашырае гэтыя вобразы, робiць iх больш выразнымi i дакладнымi. У шэрагу фальклорных тэкстаў вясельнай тэматыцы вобраз зайца з дапамогай мастацкага сродку ў выглядзе вобразна-псiхалагiчнага паралелiзму параўноўваецца з персанажнымi вобразамi, перш за ўсё, галоўных дзеючых асоб вяселля – жанiха i нявесты, што дае магчымасць лепш зразумець iх паводзiны i пачуццi, адчуць багацце ўнутранага мiра, псiхiчнае становiшча кожнага праз простыя словы i ўчынкi, адкрытыя адносiны з iншымi ўдзельнiкамi шлюбных урачыстасцей i прадстаўнiкамi беларускай фауны.

Значна радзей у тэкстах вясельнай абрадавай паэзii беларусаў сустракаецца **вобраз мядзведзя**. У кантэксце гэтых песень вобраз моцнага прадстаўнiка зааморфнага кода абрадавай паэзii надзяляецца як жаночай, так i мужчынскай сiмволiкай. Так, у адной з народных песень, што выконвалi падчас першага этапу шлюбнага абраду, сватання, у вёсцы Язбы Крупскага раёна, спявачкi, звяртаючыся да сватоў, параўноўвалi свата i сваццю адпаведна з мядзведзем i мядзведзiцай:

⁶¹ Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфiчны зборнiк, с. 455.

⁶² Лiрыка беларускага вяселля, с. 537.

*А сваточак наш лугавы,
Як мядзведзечка баравы
Каля сталу ходзіць-мармочэць,
Нам гарэлка даць не хочэць.
А свацця наша, лугавая,
Як мядзведзіца баравая,*

*Каля столу ходзіць-мармочэць,
Нам закускі даць не хочэць.
А дмецца свацця, дмецца,
А к нам не хінецца.
А дміся – не дміся,
А к нам прыхініся⁶³.*

Культ мядзведзя, на думку С. Санько, здаўна для ўсіх усходнеславянскіх народаў звязаны з плоднасцю, у прыватнасці, з жаночай. Разам з тым, нягледзячы на тое, што ў фальклорных тэкстах вобраз мядзведзя часцей за ўсё надзяляецца мужчынскай сімволікай, тым не менш, у беларускіх вясельных песнях вобраз гэтага няспрытнага вялікага і магутнага звера ўвасабляе жаночы пачатак. Менавіта таму, на наш погляд, у шэрагу вершаваных радкоў вясельных песень вобраз мядзведзя сімвалізуе нявесту. Так, у вёсках на Гомельскім Палессі ў старадаўнія часы падчас выканання рытуальна-абрадавых дзеянняў, калі жаніх забіраў сваю нарочную з хаты яе бацькоў, сяброўкі і сваці маладой спявалі:

*Закідай, мамко, дрова,
Дрова закідай,
Оставайся здорова.
А ты, сваякруха, трэскі,..*

*Спадзявайся нявесткі.
Сабірайцеся, дзеці..
Мядзведзя глядзеці⁶⁴.*

У тэксце гэтай вясельнай песні персанажны вобраз нявесты параўноўваецца з зоаморфным вобразам мядзведзя, паколькі продкі нашы ў даўнія часы былі перакананы ў іх падабенстве. Калі павозка з маладымі па'язджала да хаты жаніха, сваці і госці маладога сустракалі іх наступнымі песнямі: “*Прывезлі мядзведзішчэ,.. / Да на новае селішчэ*”⁶⁵. У старажытныя часы вобраз мядзведзя, па меркаванні С. Санько, выступаў апекуном шлюбавін⁶⁶.

Паводле развагі Э. Зайкоўскага і С. Санько, мядзведзь з часоў старадаўняй даўніны лічыўся “адной з самых сакралізаваных жывёл у міфалогіі, зверам, які памірае і ўваскрасае”. З пункту гледжання гэтых даследчыкаў, у беларускім фальклоры і міфалогіі пашыраны матыў пра паходжанне мядзведзя ад чалавека, які, пераапрунуўшыся ў кажух поўсцю вонкі, спрабаваў напалохаць Бога⁶⁷. Вобраз мядзведзя ў фальклорных творах, у тым ліку,

⁶³ Анталогія беларускай народнай песні і прыпеўкі, с. 212.

⁶⁴ Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 88.

⁶⁵ *Ibid.*, с. 188.

⁶⁶ Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т., т. 2. Лабараторыя тардыцыйнага мастацтва – “Яшчур”, рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш., Мінск 2006, с. 187.

⁶⁷ Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік, с. 320.

тэкстах вясельных песень, заўсёды быў адным з самых улюбёных. Асабліва распаўсюджаны рытуальныя песні вясельнага абраду з ужываннем гэтага вобраза ў цэнтральнай і паўночнай частках Беларусі. У тым выпадку, калі рабіць пералік звяроў паводле іх старшынства, мядзведзь будзе займаць, часцей за ўсё, другую пазіцыю, саступаючы першынства адно льву – цару звяроў. Між іншым, мядзведзь з’яўляецца адным з найбольш папулярных персанажаў беларускай народнай міфалогіі, нездарма, лічым, сама назва гэтага зоморфнага вобраза ў старажытнасці з’яўлялася табуляванай⁶⁸.

З этнаграфічных матэрыялаў, па сведчанні С. Санько, вядома, што выкарыстанне вывернутага кажуха на Беларусі з даўніх часоў з’яўлялася істотным элементам вясельнага абраду. Вучоныя-філолагі і даследчыкі фальклору бачаць у гэтым элеменце водгулле архаічнага культу мядзведзя, сляды якога на тэрыторыі нашай краіны прасочваюцца з часоў эры неаліту⁶⁹. Згодна з традыцыямі і мясцовымі звычаямі маці жаніха павінна сустракаць маладых пасля вячання ў незвычайным выглядзе, для чаго яна незалежна ад пары года надзявала на сабе кажух, вывернуты поўсцю футра наверх, прыпадабняючыся, такім чынам, да мядзведзя: “*Ой, ой, ой! Ой, чужая маці / Надзела кажух, каб дзеўку спужаці!*”⁷⁰. Паводле меркавання У. Сысава, семантыка абрадавых дзеянняў гэтага вясельнага рытуалу сустрэчы маладых тлумачыцца тым, што ўсе дзеянні ўдзельнікаў шлюбных урачыстасцей былі накіраваны на забеспячэнне дабрабыту і “шчаслівай долі” маладой сям’і. Кажух, што надзявала свякроўка, ў дадзеным выпадку, па народных уяўленнях, павінен быў адпужваць нячыстую сілу ад месца, дзе бацькі маладога сустракалі сына і нявестку. Нашы продкі верылі ў тое, што прысутнасць усялякіх нячысцікаў найбольш верагодна менавіта на адкрытай прасторы падвор’я⁷¹. Варта адзначыць наступнае: дастасаванне сімвалічнага вобраза мядзведзя і з вобразам нявесты, і з вобразам яе свякраві зусім невыпадкова. Па слушнай заўвазе С. Санько, тлумачыцца гэта тым, што сталая жанчына – свякроў – ужо выканалася свой абавязак, прызначаны ёй маці-прыродай, працягнула свой род, нарадзіўшы дзяцей, а маладая жанчына – нявеста, якой гэта яшчэ давадзецца зрабіць у замужжы⁷². У фальклорным вобразе мядзведзя, па меркаванні гэтага даследчыка беларускага фальклору, з якім немагчыма не пагадзіцца, гэтыя ўяўленні, хутчэй за ўсё, узыходзяць да эпохі матрыярхату,

⁶⁸ Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік, с. 321–322.

⁶⁹ Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т., т. 2, с. 187.

⁷⁰ Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 180.

⁷¹ У.М. Сысоў, *Op. cit.*, с. 310.

⁷² Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т., т. 2, с. 188.

і, значыць, уяўляюць яго найбольш архаічны пласт. Акрамя таго, больш позняе ўяўленне пра вобраз мядзведзя ўзыходзіць да эпохі патрыярхату, што, у сваю чаргу, знаходзіць сваё праяўленне ў вобразе мядзведзя ў тым выпадку, калі ён сімвалізуе мужчынскі вобраз, перш за ўсё, яго маладосць, здароўе і моц⁷³: “...*Скамарохі стаяць, / Мядзведзя дзяржаць. / Ланцуг залаты, / Мядзведзь малады. / Як рыкнець, як раўнець, / Маё сэрца ўлякнець*”⁷⁴. Вершаваныя радкі гэтага вясельнага песеннага матыву адлюстроўваюць ператварэнне маладога ў мядзведзя.

Па слушнай заўвазе А. Гуры вобраз мядзведзя з’яўляецца адным з асноўных персанажаў народнай заалогіі, жывёлай, надзеленай у фальклорных тэкстах антрапаморфнымі рысамі, а таксама сімволікай плоднасці, урадлівасці, здароўя, моцы і шлюбу, што знаходзіць яркае адлюстраванне на розных этапах шлюбнай абраднасці. У тэкстах песень беларускага вяселля мядзведзь сімвалізуе жаніха, сватоў, зрэдку нявесту. Мядзведзь вяршэнствуе, як ужо адзначалася намі раней, пасля цара звяроў, льва, сярод іншых прабывальнікаў лесу. Найбольш ярка і разнастайна вобраз мядзведзя прадстаўлены ў вясельным песенным фальклоры ўсходніх і паўднёвых славян⁷⁵. У беларусаў на паходжанне мядзведзя ад чалавека ў старадаўнія часы паказвала тое, што мядзведзь у тэкстах вуснай народнай творчасці можа радавацца і сумаваць, разумець чалавечую мову і гаварыць на ёй⁷⁶. З тэкстаў некаторых вясельных песень, што выконваліся падчас абрадава-рытуальных дзеянняў вясельнага абраду ў вёсцы Чапялёва Слонімскага раёна, гаспадары хаты – бацькі маладога або маладой маглі паўставаць у выглядзе мядзведзяў:

*Мядзведзь барадаты,
Гаспадарык багаты,
Ды выкаці тую бочку,
Што стаіць у куточку.*

*Мядзведзіца калмата,
Гаспадынька багата,
Даставай тыя рэчы,
Што стаяць ў цябе ў печы*⁷⁷.

Гэтыя песенны матывы паказвае заможных гаспадароў у вобразе мядзведзя: гаспадар – “*мядзведзь барадаты*”, а гаспадыня – “*мядзведзіца калмата*”, якія вітаюць гасцей у сваёй хаце.

Падчас вясельнага застолля на Гомельшчыне, калі дзялілі каравай, госці выказвалі маладым свае шчырыя пажаданні, у якіх жадалі моцнага

⁷³ *Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2 т., т. 2, с. 188.*

⁷⁴ *Вясселе. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 4, с. 204–205.*

⁷⁵ *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах, под общей ред. Н.И. Толстого, т. 3: К (Круг) – П (Перепелка), Москва 2004, с. 211.*

⁷⁶ *Ibid.*, с. 212.

⁷⁷ *Лірыка беларускага вяселля, с. 522.*

здараўя, дабрабыту і шмат нашчадкаў, прыгожых і моцных, якіх параўноўвалі з мядзведзямі: “– *Даруем медзі, штоб радзілісь дзеці, як мядзведзі*”⁷⁸.

Бацькі і блізкія родзічы нявесты згодна даўніх звычаяў і мясцовай традыцыі наведваюць маладых праз тыдзень пасля вяселля. У застоллі госці з боку маладзіцы спяваюць, як і падчас шлюбных урачыстасцей, вясельныя песні; з дапамогай вершаваных радкоў даюць парады маладой і маладому наконт сямейных адносін, а маладзіцу навучаюць паразуменню са свякроўю. Так, спявачкі вёскі Аляксандраўка, Старадарожскага раёна Мінскай вобласці звярталіся да маладзіцы з наступнымі песеннымі радкамі:

*Ой, у леся, ў леся мядзведзь рыкая:
– Будзе табе, Манечка, свякруха ліхая.
– Я ж тому мядзведзю сілязён паткіну,
Я сваю свякруху пярэнаю накрыву.
Яна будзя варчаці, а я буду маўчаці,
Яна будзя гаварыці, а я буду наравіці...
Яна будзе мяне клесьці, а я буду хату месці*⁷⁹.

Выходзіць, зоаморфны вобраз-сімвал мядзведзя, які мае жаночую і мужчынскую сімваліку, пры выкарыстанні ў тэкстах народных песень са шлюбнай тэматыкай на розных этапах вясельнага абраду амаль паўсюдна ў старажытнай беларускай вёсцы дапамагае адлюстраванню персанажных вобразы удзельнікаў святочнай цырымоніі разнастайна, найбольш дакладна, пэўна і пашырана. Ужыванне гэтага жывёльнага вобраза дапаўняе вобразы персанажнага кода – дзеючых асоб вяселля; паказвае глыбіню і моц іх пачуццяў і перажыванняў пры ўдзеле ў рытуалах і выкананні абрадавых дзеянняў, а таксама выказванні мар і пажаданняў.

Наступным зоаморфным вобразам, які таксама даволі часта сустракаецца ў тэкстах песень беларускага шлюбнага абраду, можна лічыць вобраз **куніцы**, жывёлы з жаночай сімвалікай. Паводле А. Гуры, куніца надзяляецца таксама шлюбнай, эратычнай і ткацкай сімвалікай⁸⁰. Па меркаванні С. Фадеевай, **куніца** (куна, кунанька, кунка, куначка, конухна, конка) у вясельнай вусна-паэтычнай творчасці беларусаў сімвалізуе нявесту, маладую⁸¹:

*Да па бары, бары куна хадзіла,
Залатым падгарлем весь бор асвяціла,
Сямі бор сакалоў да яна згардзіла,*

⁷⁸ Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік, с. 284.

⁷⁹ У.М. Сысоў, *Op. cit.*, с. 334.

⁸⁰ *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах*, т. 3.: К (Круг) – П (Перепелка), с. 46.

⁸¹ С.І. Фадеева, *Op. cit.*, с. 57.

Да цябе, **сакол**, сама захацела.
 Па новых па сеньх **дзеванька** хадзіла,
 Залатым пярэцёнкам сені асвятціла,
 Сямі сёл малайцоў да яна згардзіла,
 Да цябе, **Марцінка**, сама захацела⁸².

Хтанічная сімволіка куніцы выяўляецца ў яе колеравай характарыстыкі: у фальклорных тэкстах, у тым ліку, беларускай вясельнай абраднасці, для куніцы, як і для собаля, гарнастая, бабра характэрны эпітэт чорны. Напрыклад, з чорнай куніцай у вершаваных радках беларускай вусна-паэтычнай творчасці параўноўваецца нявеста: “*Ой, едзем мы, едзем, / Чорнай куначкі следам. / Чорнай ды прывабнай / Ганначкі багатай. / Ой, там пастанем, / Дзе сваіх застанем...*”⁸³. Беларускаму і украінскаму песеннаму матыву, адзначае А. Гура, “чорных гарнастаяў, баброў, куніц ці сабaley у карэнняў райскага (шчаслівага) дрэва, якія падкрэсліваюць хтанічную прыроду жывёл сямейства куніцавых, адпавядае ... у песнях вобраз “дрэўца кіпарыснага”, што стаіць на гарэ. Дрэўца гэтае кунамі абрасло, сабaleyмі квітнее”⁸⁴. Шматлікія песенныя прыклады сведчаць пра тое, што амаль паўсюдна сярод беларускага, рускага і украінскага вясельнага фальклору распаўсюджаны прыгаворы дружкі або свата, у якіх паязджане жаніха завуць сабе паляўнічымі на куніцу, лісіцу, зрэдку – на гарнастая. Існуе меркаванне, згодна з якім паляўнічыя на чале з маладым па слядочках куны прыходзяць у хату бацькоў маладой: “*снегам, кунанька, снегам, / Мы за табою следам. / Будземо пазнаваці, / У каторай дзеванька хаце*”⁸⁵.

Часцей за ўсё, ва ўсходнеславянскім песенным фальклоры, перадусім, хлопец і дзяўчына, ці жаніх і нявеста адлюстроўваюцца як собаль і куніца, гарнастая і куніца, значна радзей – бабёр і куніца⁸⁶. У шэрагу тэкстаў рытуальна-абрадавых песень, што выконвалі ў старадаўнія часы на розных этапах вясельнага абраду, пару прыгожай маленькай куніцы складаў бабёр чорненкі:

*Што ж мовіла кунанька
 Чорненкуму бобрыку?
 – Прыплынь, прыплынь, чорны бобра,*

*Цёмнай ночы добра.
 Што ж мовіла дзеванька
 Маладзенькуму жанішкку?*

⁸² Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 4, с. 277.

⁸³ Запіс зроблены А. Паўлавай у 2014 годзе ад Кезік Яніны Уладзіміраўны, 1931 г.н. в с. Слабодка Браслаўскага р-на Віцебскай вобл.

⁸⁴ Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах, т. 3: К (Круг) – П (Перепелка), с. 46.

⁸⁵ Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 6, с. 213.

⁸⁶ Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах, т. 3: К (Круг) – П (Перепелка), с. 46.

– *Прыедзь, прыедзь, жанiшоk,*
У панядзелак раненька.
– *Ой, як мне прыхацi,*

Калi твай бацька багаты,
*Вароты зачынены*⁸⁷.

У гэтых вершаваных радках з выкарыстаннем вобразна-псiхалагiчнага паралелiзму праводзiцца параўнанне памiж двума парамi закаханых – з аднаго боку, паўстае пара – кунiца i бабёр, з другога – дзеванька i маладзенькi жанiшка: i куна, i дзеванька прапануюць свайму каханаму хуткае спатканне. З тэксту iншай песнi, у якой маладая дзяўчына параўноўваецца з заморфным вобразам кунiцы, бачна, што маладая, падобна да кунiцы, пахаджае па новых сеньях, збiраецца да шлюбу, мусiць назаўсёды пакiнуць бацькаву хату, але перад гэтым прапануе бацьку падзяльцi агульную маёмасць:

Ходзiць кунанька па сенажацi, гагочыць.
Ходзiць дзевачка па новых сеньях – алчыць,
Баценька падзелу просiць:
... Табе, баценьку, хата i камора,
*А мне, маладой, скрыня, пярына i карова*⁸⁸.

Разам з тым, нярэдка адбывалася так, гаворыцца ў вершаваных радках вясельнай абрадавай песнi, што паводзiны нявесты былі падобны да кунiцы: напрыклад, кунiцы надакучыла знаходзiцца ў бару, а дзяўчыне – у бацькоўскай хаце, таму i жывёла, i дзяўчына жадаюць вырвацца са звычайнага становiшча, кожная з iх звяртаецца за дапамогай да свайго мiлага:

Ходзiць чорна куна па двору,
Водзiць сваго саболя з сабою:
– *Ой, выведзь, выведзь з бору*
Мяне, мой чорны саболю.
Ужо ж бо мне баравiначка даела,
Ужо ж бо мне садавiначка прыспела,
Ужо ж бо й шышкi абiлi мне ножкi.

Ходзiць малада дзеванька па двору,
Водзiць сваго жанiшка з сабою:
– *Ой, выведзь мяне, мой мiленькi,*
Выведзь мяне ад маго баценькi.
Ужо ж бо мне бацькава дзела даела,
*Ужо ж бо мне свякроўства прыспела*⁸⁹.

Варта адзначыць, што i заморфны, i персанажны вобразы (кунiца i дзяўчына-нявеста) у тэкстах беларускiх вясельных песень паўстаюць асобай гордай, з развiтым пачуццём уласнай годнасцi i прыгажосцi. Пералiчаныя рысы характару герайнў фальклорных твораў вельмi падабаюцца i качару, i маладому. Кожны з жанiхоў не можа знайсцi для сябе iншую пару з гэтакай жа прывабнасцю:

⁸⁷ *Вяселле. Песнi ў шасцi кнiгах, кн. 1–6, кн. 3, с. 406.*

⁸⁸ *Ibid.*, с. 255.

⁸⁹ *Ibid.*, с. 382–383.

Ходзіць **куна** па сенажацях, па нізу,
А за ёю **сівы селязень** паблізу:
– Пастой ты, сівая куна ты мая,
А яна стала, адшчабятала: – Не твая,
Бо я ў бару адна куна, а ты птах:
Шукай такой сабе пташкі, як ты сам.
– Пералець чатыры лясы, а ў пятым ўстрэць.
Не нашоў жа такой пташкі, як ты есць.
Ходзіць **Матронка** па новых сеньях, па нізу,
А за ёю **малады Цімошачак** паблізу:
– Пастой, пажджы, маладая Матронка ты мая,
А яна стала, адказала: – Не твая,
Бо я ў бацькі адна дочка, а ты пан:
Шукай сабе такой панны, як ты сам.
– Пераехаў я чатыры сялы, а ў пятым ўстрэць,
Не нашоў жа я такой панны, як ты есць⁹⁰.

З вершаваных радкоў іншай вясельнай песні вынікае, што дзяўчына ўпікае свайго жаніха ў тым, што яму лепей жыць у роднай хаце, тады як ёй надта кепска ў чужой. З гэтага фальклорнага песеннага прыклада відавочна, што адносіны паміж двума закаханымі раскрываюцца праз вобразную паралель з двума зааморфнымі вобразамі-сімваламі – кунай і выдрай:

Спіралася куна з выдрай над вадой:
– І лучше табе, выдзёрачка, нячым мне:
І ты блізенька для рэчачкі, а я не,
Ты ж, выдзёрачка, пакупаешся, а я не.
Спіралася млада Ніначка з Сяргейкам:
– І лучше табе, мой Сяргейка, нячым мне:
Ты ў сваёй хаткі і ў роднай маткі, а я не.
Каля цябе ціхонечка абойдзець,
Мяне, маладзенькую, пабудзіць
І, выйшаўшы на вуліцу, пасудзіць:
– Як я сваю нявестачку будзіла,
Дык тры разы к краваці падхадзіла.
А як спіць-ляжыць мая малада, не ўстаніць,
А як устаніць, работанькі не знаіць,
І туды-сюды ручкі памыіць ды за стол⁹¹.

Як бачым, у гэтай вясельнай песні дзяўчына зайздросціць міламу, а куна – выдре. У гэтым песенным тэксце дакладна і разнастайна адлюстравана параўнанне паміж прадстаўнікамі персанажнага кода (нявеста,

⁹⁰ Вяселле. Песні ў шасці кнігах, кн. 1–6, кн. 3, с. 174.

⁹¹ *Ibid.*, с. 26.

жанiх, свякроў) i зааморфнага (куна i выдра). Нельга не заўважыць, што пэўную выразнасць i вобразнасць паводзiнам i ўчынкам персанажным i зааморфным вобразам дадаюць вобразныя яркiя эpiтэты i ўмяньшальна-ласкальныя суфiксы назоўнікаў, прыметнікаў i прыслоўя: *выдзёрачка, рэчачка, маладзенькая, нявестачка, блiзенька, цiхонечка*.

Такiм чынам, фальклорны вобраз-сiмвал кунiцы, якi даволi часта выкарыстоўваўся ў тэкстах беларускай шлюбнай тэматыцы, дае магчымасць зразумець персанажны вобраз нявесты больш поўна i ўсебакова, ацэньць глыбiнны сэнс яе душэўных пачуццяў, велiч i прастату ўчынкаў, адкрытасць i шчырасць iмкненняў. Парны зааморфны вобраз кунiцы з жаночай сiмволiкай нагадваў нявесце ў вершаваных радках фальклорных тэкстаў аб неабходнасцi ўважлiвых адносiн да суджанага i родных, жыцця з нарачоным у згодзе i ўзаемаразуменнi, каханнi i адданасцi да скону.

У цэлым, ужыванне вобразаў-сiмвалаў жывёл у тэкстах беларускiх вясельных абрадавых песень скiравана на лепшае разуменне глыбiнi i характара няхiтрых дзеянняў i пачуццяў удзельнікаў шлюбнай урачыстасцi, перадусiм, галоўных дзеючых асоб свята вяселля – жанiха i нявесты. Выкарыстанне ў песенных тэкстах вобразаў жывёл на кожным з этапаў вясельнага абраду значна пашырае i ўдакладняе персанажныя вобразы шлюбнай цырымонii, робiць гэтыя вобразы больш выразнымi i разнастайнымi, дапамагае адчуць глыбiню перажыванняў кожнага ўдзельніка вясельнай урачыстасцi за ўяўнай прастатой iх мовы i ўчынкаў.